

КНИГОЗНАВСТВО. ПРЕСОЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ

ERASMUS ROTERODAMUS DONO MISIT: ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ КНИГИ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Ірина Качур

*науковий співробітник відділу рідкісної книги
ЛННБ України ім. В. Стефаника, канд. іст. наук*

Введено в науковий обіг нововиявлену книгу з власноручними записами Еразма Роттердамського. Книга містить два твори великого гуманіста з його дарчими записами архієпископові Янові Лаському та його племянникові Ієронімові Лаському. Особливу увагу приділено книжковим знакам пізніших власників.

Ключові слова: *Еразм Роттердамський, архієпископ Ян Ласький, Ієронім Ласький, Ян Ласький (молодший), дарчий запис, оправа, суперекслібрис, дереворит, екслібрис.*

The author presents for academic usage a recently discovered book with the handwritten inscriptions of Erasmus of Rotterdam. The book consists of two works of the great humanist dedicated for the archbishop of Poland Jan Łaski and his nephew Hieronim Łaski. A particular attention is given to the librarian's marks of the later ownerships.

Keywords: *Erasmus of Rotterdam, archbishop Jan Łaski, Hieronim Łaski, Jan Łaski junior, dedicatory inscription, bookbinding, superexlibris, woodcut, exlibris.*

Введена в научное обращение нововьявленная книга с собственноручными записями Эразма Роттердамского. Книга состоит из двух произведений великого гуманиста с его дарственными записями архиепископу Яну Ласкому и его племяннику Иерониму Ласкому. Особое внимание уделено книжным знакам последующих владельцев.

Ключевые слова: *Еразм Роттердамский, архиепископ Ян Лаский, Иероним Лаский, Ян Лаский (младший), дарственная запись, оправа, супер-экслюбрис, гравюра, экслюбрис.*

У фонді стародруків Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігається чимало особливо рідкісних і цінних видань, які мають власну історію, автографи чи рукописні нотатки автора та зазвичай окреслені у книгознавчій літературі як *cymelia**. Ця стаття присвячена одній із таких книг — прижиттєвому виданню творів видатного нідерландського письменника, філолога, теолога і гуманіста епохи Відродження Еразма Роттердамського (1469?–1536), яка належить до найцінніших пам'яток культурно-історичної спадщини світового значення.

Фактично ця книга являє собою конволют, що складається з двох видань, надрукованих у Базелі в 1526 р. На першому з них — опрацьованих і коментованих Еразмом творах св. Іренія з Ліона** — зберігся дарчий запис великого гуманіста Янові Лаському (старшому, 1455–1531), гнєзненському архієпископові і примасові Польщі: «R[everendissi]mo D[omino] Archie[prisco]po Polonie Erasmus Rot[erodamus] Dono misit». Запис не датований, але найімовірніше зроблений незадовго після видруку книги в серпні 1526 р. Час і сам факт дарування не були випадковими. Відомо, що роком пізніше Еразм присвятив архієпископові підготовлені до друку і прокоментовані ним твори св. Амвросія Медіоланського***. З цієї нагоди він надіслав примасові довгий лист, в якому називав його «визначним опікуном наук», «незрівнянним прикладом усілякої скромності», «взірцем побожності», «найпалкішим єпископом, який

* *Cymelia* (з грец. *keimélia*) — скарб.

** Irenaeus, episcopus Lugdunensis (ca 140 – ca 200). *Opus Eruditissimum Divi Irenaei Episcopi Lugdunensis; in quinque libros digestum [...]* / ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit emendatum opera Des. Erasmi Roterodami, ac nunc primum in lucem editum opera Io. Frobenij. — (Basileae : Apud Ioan[nem] Frob[enium], VIII), 1526. — [6] f., 338 p., [7] f. ; in-fol. — VD16 I 316. — CT-IV 21191/adl.1.

*** Ambrosius Mediolanensis (339–397). *Divi Ambrosii Episcopi Mediolanensis Omnia Opera [...]*. — Apud Inclutam Basileam : (Apud Ioannem Frobenium), 1527. — 4 t. ; in-fol. — VD16 A 2180.

безмірно дбає про мир і громадянську безпеку» [16, s. 92]*. Без сумніву, ідею подарувати примасові згадані вище твори св. Іренея, а також присвятити йому видання св. Амвросія, підкинув Еразмові похвальними розповідями племінник архієпископа і на той час близький приятель Еразма, Ян Ласький (молодший, 1499–1560) — майбутній найвидатніший польський діяч Реформації, гуманіст і дипломат. Відомо, що Ласький (мол.) гостював у домі Еразма в Базелі більш, ніж півроку, від ранньої весни до 5 жовтня 1525 р. Еразм розбудив у Ласького живе зацікавлення етичними проблемами і теологічною полемікою, пов'язаною з реформаторським рухом, а сталий контакт з великим гуманістом переріс у близьку дружбу. Прагнучи полегшити важке матеріальне становище великого мислителя, Ласький перебрав на себе майже всі витрати на утримання дому і врешті відкупив у нього цінний особистий книгозбір, залишаючи його в пожиттєве користування Еразма**.

Про роль Ласького (мол.) у виборі адресата присвяти видання св. Амвросія писав сам нідерландський вчений у згаданому листі до примаса: «Наважився цього такого видатного учителя Церкви [св. Амвросія] видати друком [...] під ослоною Твого імені передусім з огляду на Яна Ласького [мол.]» [16, s. 91]. Після чотирьох місяців безрезультатного очікування вдячної відповіді від примаса Еразм виявив занепокоєння в листі від 9 грудня 1527 р. до його племінника і свого приятеля: «Присвятив Твоєму стриєві Амвросія. Хочу довідатись від Тебе, чи то не було хибне рішення.

* Тут і далі переклад автора.

** Бібліотека Еразма була оцінена в 400 флоренів, половину належало заплатити відразу, решту — при отриманні. Ласький у 1525 р. платив двічі по 100 флоренів і на додаток подарував Еразмові соболіну шубу. Після смерті філософа на доручення Ласького Анжей Фрич Моджевський восени 1536 р. остаточно залагодив в Базелі справу купівлі бібліотеки Еразма і навесні 1537 р. понад 400 томів прибули спеціальним транспортом до Кракова. З того часу доля книг Еразма була безпосередньо пов'язана з мандрівним життям Ласького, численними вимушеними подорожами й еміграцією (Швейцарія, Угорщина, Німеччина, Англія, Данія). Книги постійно супроводжували Ласького і закономірно, що їх кількість постійно зменшувалась — власник їх дарував, продавав, втрачав по дорозі, що призвело до цілковитого розпорощення книгозбірні.

Бо вагався довго» [16, s. 108]. Молодий Ласький, однаково прив'язаний як до стрія, так і до улюбленого базельського вчителя, намагався самостійно залагодити справу, листовно оправдовував мовчання стрія величезною зайнятістю і запевняв Еразма, що той невдовзі у вільній хвилі напише сам і додасть на доказ прихильності якийсь подарунок. Однак архієпископ Ласький як непохитний вірний син католицької Церкви був далекий від сприйняття підважуючої авторитет папства та духовенства діяльності Еразма і, відповідно, не переймався зобов'язаннями щодо великого реформатора. Еразм же, при звичаєний до захоплених словесних і особливо матеріальних подяк за найкоротшу присвяту (що було загальноприйнятою тогочасною нормою*), сприйняв зтяжну мовчанку як вияв зневаги і неодноразово порушував це питання в листах до Ласького (мол.), навіть через два роки після смерті примаса. В листі від 21 лютого 1533 р. він писав: «Ти звик мені розповідати про нього [Ласького ст.] в дуже похвальних словах. Можливо, він таким і є у ставленні до інших, але щодо мене виявився таким стриманим, що за присвяту йому Амвросія не подякував навіть у трьох словах». Більше того, Еразм у цьому листі поставив у залежність від стосунків з Лаським (ст.) трансакцію продажу своєї бібліотеки: «Моя бібліотека з того часу, відколи Ти її купив, стала на 100 корон дорожчою [...] Але маю таке враження, що не дбаєш про ту справу. Якщо так воно і є насправді, поверну Тобі 200 флоренів (якщо би Ти забажав подарувати її [бібліотеку] за присвяту творів Амвросія, я би схилив голову за Твою щедрість) і пошукаю нового купця» [16, s. 250]. У відповідь Ласький (мол.), який відчував частку і своєї провини, як найближчий родич невдячного архієпископа та особа, яка намовила Еразма до такого невдалого вибору адресата присвяти, переслав йому свій успадкований від стрія перстень з бірюзою. Дописав при цьому, що сповнює останню волю примаса, який нібито в годину смерті згадував Еразма з великою прихильністю й пошаною та просив саме йому передати перстень, який

* Винагорода, яку отримував автор на знак подяки від адресатів присвят друкованих творів, була для нього вагомим джерелом доходів у той час, коли ще не було авторського права. Це частково пояснює стиль, часто надмірно улесливий, текстів присвят.

завжди носив [16, s. 259]. Презент був прийнятий і, нічого не підозрюючи, через півроку, 5 березня 1534 р., Еразм відписав: «Отримав перстень немалої ваги від архієпископа» [16, s. 271]. На цьому непорозуміння було вичерпано.

Петро Тафіловський, автор монографії про канцлера коронного і примаса Польщі Яна Ласького, стверджує, що ні в архіві примаса Ласького, ані в його заповіті нема жодного слова про видатного гуманіста [28, s. 336]. Про бібліотеку примаса збереглася тільки фрагментарна і розпорошена інформація. Його особистий книгозбір невідомого обсягу був в основному знаряддям праці державного діяча, а після використання набутих книг примас зазвичай їх позбувався, зокрема дарував своїм племінникам [28, s. 350-352]. Не виявляючи бібліофільських зацікавлень, архієпископ трактував книгу утилітарно і не відчував потреби громадження власної бібліотеки [28, s. 289, 340-343, 435; 34, s. 170-171]. Очевидно, з цієї причини не зберіг для себе пересланих йому видань св. Амвросія, ані трактату св. Іренія з дарчим записом Еразма Роттердамського, що міг використати Ласький (мол.), долучаючи ці книги до своєї книгозбірні. Вказують на це провенієнційні знаки на нашому примірнику останнього видання — характерний власницький запис на титульному аркуші: «Ioannis a Lasco Poloni & amicor[um]» та мотто грецькою мовою: «Nēphe kai aristei» («Будь насторожі і нікому не довірй»).

На другому виданні з конволюта, про який ідеться, — твори Еразма Роттердамського *Christiani matrimonii institutio* (Базель, 1526)*, також зберігся дарчий запис автора: «Ornatiss[imo] Barono Jaroslao a Lasko palatino Siradiens[is] etc. Eras[mus] Rot[erodamus] Dono misit». Адресат дару — воевода серадський Ієронім (Hieronim) Ласький (1496–1541), польський політик і дипломат, брат Яна Ласького (мол.)**.

* Erasmus Roterodamus. *Christiani matrimonii institutio* [...]. — Basileae : apud Ioannem Frobenium, 1526. — 193 [i.e. 163], [1] s., in-fol. — Деф.: брак. ост. 5 арк. (Т4, VI-4). — VD16 E 2183. — СТ-IV 21191/adl.2.

** У листах Еразм називав Ієроніма Ласького Ієрославом або Ярославом (Hieroslav або Jaroslaw).

Відомо, що в 1520 р. Ієронім Ласький під час посольства на дворі цісаря Карла V познайомився в Брюсселі з Еразмом Роттердамським і був першим поляком, який кореспондував з великим гуманістом і кількаразово його відвідував. У черговий раз вони зустрілися в травні 1524 р. в Базелі, коли Ієронім з братами Яном і Станіславом їхали на французький двір. У перекладному виданні польською мовою «Кореспонденції Еразма з Роттердама з Поляками» автор Марія Цитовська помилково зазначила в біографічному приписі про Ієроніма Ласького [16, s. 23] (а за нею й інші автори [27, s. 49; 28, s. 333]), що Еразм присвятив йому два своїх видання: *Modus Orandi Deum* («Як молитись», Базель, 1524)* та *Christiani matrimonii institutio* («Християнський шлюб», Базель, 1526)**. Насправді Еразм видав друком присвяту Ієронімові тільки до одного з них — першого видання. У жовтні 1524 р., відразу після видруку *Modus Orandi Deum*, Еразм у листі до Ієроніма виклав мотиви, які спонукали його до вибору адресата присвяти цього твору: «Ти залишив у моєму домі заставу***, яка свідчить про Твою любов до мене, а тепер моєю чергою надходить до Тебе вияв моїх взаємних почуттів» [16, s. 23]. Натомість другий твір, *Christiani matrimonii institutio*, Еразм написав на замовлення англійської королеви Катерини Арагонської і друковану присвяту теж адресував саме їй [35, s. 145]. Однак висновок М. Цитовської, що Еразм присвятив твір *Christiani matrimonii institutio* І. Лаському, не позбавлений слухності. Адже Ієронім був адресатом не друкованого твору, а тільки одного примірника, який надіслав йому автор. Листом від 5 вересня 1526 р. Еразм повідомив воєводу сєрадського Ієроніма Ласького про посилку йому «останнього плоду його розуму, *Christiani matrimonii institutio*, не з метою повчання», а сподіваючись на оцінку, критичні зауваження і вказівки до

* Erasmus Roterodamum. *Modus orandi Deum* [...] / Per Des. Erasmus Roterodamum. — Basileae : apud Ioannem Frobenium, 1524. — [46] f. ; 8°. — VD 16 E 3168.

** Erasmus Roterodamum. *Christiani matrimonii institutio* [...]. — Basileae : (apud Ioannem Frobenium, VIII) 1526. — [212] f. : il. ; 8°; те ж: 193 [i.e. 163], [1] p. ; in-fol.

*** Ієронім Ласький подарував Еразмові срібний дзбанок.

другого видання твору [16, s. 53]. І наш примірник цього твору в конволюті — це саме той, про який ідеться в листі, оздоблений авторським дарчим записом Еразма Роттердамського Ієронімові Лаському! Ймовірно, цей лист і посилка книжки залишилися без відповіді обдарованого, бо через півроку, в травні 1527 р., Еразм в листі до Яна Ласького (мол.) висловив подив, що нема жодних новин від Ієроніма [16, s. 80]. Невідомо, чи книга, яку автор подарував Ієронімові Лаському, дійшла до адресата, чи, можливо, той віддав її братові Янові, бо на титульному аркуші залишився власницький запис останнього: «Ioannis a Lasco Poloni et amicor[um]» («Яна Ласького Поляка і друзів») та грецька сентенція «Nēphe kai aristei», яка фігурує на більшості книг з особистої бібліотеки Яна Ласького (мол.).

Як було зазначено вище, обидва видання вийшли в світ у Базелі в серпні 1526 р., впродовж місяця автор вислав їх з дарчими записами архієпископу Лаському та його племіннику Ієроніму. А наступного року вони були оправлені в одну книгу, оздоблену суперекслібрисом Яна Ласького (мол.).

Оправа є дуже характерною для багатьох книг з його бібліотеки: дві тонкі дошки, обтягнуті білою шкірою, сліди чотирьох металевих защібок. Оздоблення оправи виконано в техніці сліпого й золоченого тиснення, з часом почорнілого. На верхній кришці оправи вгорі і внизу витиснено антиквою назву книги у 2 рядки: «IRENAEI EPISCOPI / ADVERSVS HAERESSES», яка відповідає першій позиції в конволюті. В середнику верхньої кришки у вінку в кшталті мандорлі вміщено суперекслібрис з гербом Лаських Кораб. Обабіч витиснено ініціали власника «I L», а вгорі — дату арабськими цифрами: «1527». Серед оздоблювальних елементів — трилисники, ангельські голівки та арабесковий орнамент. Композиція нижньої кришки оправи є аналогічною, відмінними є тільки відсутність дати та дворядковий напис, що містить ім'я власника: «IOAN NIS / DE LA SCO» (проміжки між літерами спричинені залишеним місцем для защібок).

Стилістично оправа подібна (а суперекслібрис ідентичний) до оправи однієї книги з бібліотеки Яна Ласького, яку описав Аркадій Вагнер, і яка тепер зберігається в Університетській бібліотеці

в Познані [33; 34, s. 289, il. 118]. Найімовірніше, обидві оправи виконав той самий інтролігатор з Кракова — Матвій з Пшасниша (Maciej z Przasnysza)*, відомий у спеціальній літературі як Майстер Ангельських Голівок.

На верхньому обрізі книги видніється вибляклий напис рукою Яна Ласького (мол.): «Divus Ireneus Aduersus haereses / Christiani matrimonii institutio / Erasmi». З пізніших провенієнцій на титульному аркуші першого твору конволюта зберігся частково затертий запис «Ex hui[us] bybliotheca emit Georg [...]», що вказує на безпосередній перехід книги з бібліотеки Ласького (мол.) до якогось Георга. На берегах обох творів містяться численні маргіналії, нотатки і зауваження латинською мовою, поміж ними і характерним почерком Яна Ласького (мол.), що вирізнявся гуманістичною елегантністю. На верхньому форзаці видніється видряпаній власницький запис, з якого читабельним є тільки перше слово: «Sum»; невідчитаним також залишився запис на нижньому форзаці.

Близько 1824 р. книга потрапила до бібліотеки львівських василіан, про що свідчить запис «Monasterii O. S. Basilii M[agni] Leopolit[ensis]» на титулі першого твору та підрахунок років, що минули з часу друку книги, записаний тим же почерком і чорнилом під вихідними даними: «1824–1526 = 298». Ймовірно, записи зроблені під час інвентаризації бібліотеки львівського монастиря св. Онуфрія у вересні 1824 р. У тогочасному збереженому інвентарі книга вписана під № 898, під назвою першої позиції конволюта, з поданням вихідних даних і формату («Irenaei Epri digesta contra veteres haereses, Basileae, [1]526, f.»), однак без жодної примітки щодо надходження [3, арк. 28 v.]. У 40-х роках минулого століття разом із більшістю василіанських книгозбірень книга надійшла до щойно створеної Львівської академічної бібліотеки.

На особливу увагу заслуговують два вміщених у книзі дереворитні медальйони, які виконують функцію екслібриса Яна Ласького (мол.). Перший, відтиснений на форзаці у формі круглого лаврового вінка (D 59 мм), представляє герб Лаських Кораб на ренесансному щиті, оточений стрічкою з девізом: «IN PORTU

* Przasnysz (пол. — Пшасниш) — місто в північно-східній Польщі, адміністративний центр Пшасніського повіту, Мазовецького воєводства.

NAVIGO» («Пливу до порту», в переносному значенні — «Я в безпеці»)*. Незважаючи на анонімність і відсутність напису, який би ідентифікував власника герба, зв'язок цього дереворита з особою Яна Ласького (мол.) не викликає сумніву, оскільки в XVI ст. в екслібрисах герб часто заміняв прізвище [4, s. 27]. Постає питання — цей медальйон був виготовлений як книжковий знак, чи з іншою метою, а тут вжитий винятково як екслібрис. У доступних тогочасних друках не вдалося виявити цього дереворита, який би виконував роль ілюстрації передмови, присвяти чи інших текстів.

Другий медальйон, теж круглий (D 65 мм), відтиснений на звороті титульного аркуша першої позиції конволюта. На ньому зображено погруддя Еразма в профіль, у береті та плащі з хутряним коміром, оточене написом по колу: «ERASMVS ROTERODAM[US]». Перегляд примірників цього видання творів св. Іренія, збережених в інших бібліотеках, довів, що зворот титульного аркуша на них є незадрукованим, жодних дереворитів нема. Це підтверджує припущення, що медальйон в нашому примірнику не є однією з ілюстрацій, що становлять інтегральний елемент цього видання. Його було відбито пізніше, ймовірно, перед оправою книги в 1527 р.

Видалося доцільним, як і у випадку з першим медальйоном, дослідити його наявність в інших тогочасних виданнях. Вражаючи його подібність до дереворита, яким оздоблював твори Еразма базельський друкар Фробен, дає підстави припустити, що один з них є докладною копією другого. Вважається, що базельський медальйон у 1533 р. виконав Ганс Гольбейн (мол.) за зображенням Еразма на медалі Квентіна Метсиса 1519 р. Вперше цей дереворит використали як ілюстрацію до твору Еразма *Adagia* (Базель, 1533), а надалі він неодноразово з'являвся у базельських виданнях великого гуманіста [7, S. 301-302; 9, p. 49; 25; 31, tabl. 31]. Пізніший на шість років початок використання цього медальйона в друкарні Фробена від застосування в нашій книзі з дарчим записом примасові Лаському (запевне не пізніше 1527 р.) схиляє до думки, що загальноприйнята дата створення медальйона Гольбейна

* Ян Ласький запозичив це мотто з *Adagia* Еразма, а саме з прислів'я 46 з комедії Теренція *Andria*.

може бути хибною або ж обидва дереворити були скопійовані з ранішого взірця.

Для з'ясування генези створення дереворитного медальйона Еразма з нашого примірника стало результативним його виявлення в тогочасних польських, головно краківських, виданнях Еразма. Ідентичний портрет знайшовся на останньому аркуші трактату *Epistola ad Inclytum Sigismundum Regem Poloniae*, який надрукував у Кракові у 1527 р. Ієронім Вістор^{*}. Наступного року він був відбитий у тій же друкарні на двох інших виданнях творів гуманіста з Роттердама: на останній сторінці *Epistola consolatoria in aduersis*^{**} та титульному аркуші *Precatio ad Virginis filium Iesum humani generis assertorem* (варіант А) [5, t. 16, s. 90]. Виглядає на те, що цей дереворит залишався серед друкарських засобів І. Вістора і надалі, бо навіть після його смерті Лазар Андрисовіч, наступник і продовжувач краківської діяльності Вістора, використав його в 1558 р. у виданні «Епіграм» К. Кобилєнського, багато оздобленому численними дереворитними портретами, зокрема й цим медальйоном Еразма^{***} [15, fig. 78]. Маємо підстави також припускати, що Вістор позичав цей дереворит іншим краківським друкарям, оскільки знаходимо його — дещо понищеного — на титульному аркуші *Epitaphia* для Еразма з Роттердама, які надрукував у 1537 р. Матвій Шарфенберг^{****} [2, poz. 113].

Звертав увагу на цей портрет Еразма у краківських виданнях Казімеж Пекарський, вважаючи його точною копією голландського оригіналу з друкарських засобів Міхієля Гіллена ван Гоохстратена (Michiel Hillen van Hoochstraten) з Антверпена [24, s. 138]. При цьому

* Див прим. Курніцької бібліотеки ПАН, Сім. Qu 2156.

** Див прим. Ягеллонської бібліотеки (Краків), Сім. 100.

*** *Christophori Kobilienski, equitis Poloni, variorum epigrammatum ad Stanislaum Rozimontanum libellus*. — Cracoviae : Lazarus Andreae Excudebat, 1558. — [36] f. : il. ; 4°.

**** *Franconius M. Domini Erasmi Roterodami theologi incomparabilis, qui uixit Anno LXX. obiit anno domini M.D.XXXVI. V Idus Iulias, et reverendissimi d[omi]ni, Petri Thomici pientissimi episcopi Cracouien[sis] singularisq[ue] studiosoru[m] mecaenatis epitaphia*. — (Cracoviae : per Mathiam Scharfenberg, 1537). — [4] k. ; 4°.

помилково відсуває на рік пізніше початок вживання деревориту Вістором, подаючи 1528 р. (*Epistola consolatoria in adversis*). Незважаючи на велику подібність портретів із засобів Вістора і Гіллена, припущення К. Пекарського потребує додаткових досліджень з огляду на вісім років пізнішу дату видання друку Гіллена*, на який посилається Пекарський [21, t. 2, s. 12, tabl. XXI, N 90].

Перші відомості про власницькі книжкові знаки Ласького (мол.) опублікував під кінець XIX ст. Жорж Паскаль [22, p. 64-65]. Аналізуючи примірник твору Еразма *Adagia* (Базель, 1526, in-fol.) з Бібліотеки Товариства історії французького протестантизму**, автор, незважаючи на деякі неточності***, подав докладний опис датованої 1527 р. оправи, суперекслібрис, запис «*Johannis a Lasco et amicorum est*» та відтиснений на форзаці дереворитний медальйон з девізом «IN PORTU NAVIGO».

В on-line каталогах вдалося виявити інші книги з бібліотеки Я. Ласького з наявними на них обома дереворитними медальйонами — з гербом Кораб і портретом Еразма. Перша з них — *Novum Testamentum* (Базель, 1522)**** в оправі 1527 р., оздобленій суперекслібрисом і характерним власницьким записом Ласького на титулі, збережена в бібліотеці Кембриджського університету [1; 8]. Друга — *Concordantiae maiores sacrae Bibliae* Конрада фон Гальберштадта (Страсбург, 1526)** — в Бібліотеці Яна Ласького

* Erasmus Rotterodamus. *Ecclesiastae sive de ratione concionandi libri quatuor*. — Antverpiae : apud Michaellem Hillenium, 1535. — [6], 231, [1] f. : portr. ; 8°.

** La Bibliothèque de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français (Париж).

*** Ж. Паскаль вважав, що книги Я. Ласького (мол.) оправили базельські інтролігатори під час його перебування в домі Еразма, у тому числі й описаний ним примірник. Помилково визначав також матеріал оправи — пергамент, а не світла шкіра, як було насправді.

**** *Novum Testamentum omne / tertio iam ac diligentius ab Erasmo Roterdamo recognitum*. — [Basel] : Johann Froben, 1522. — [68], 562, [2] p. : il. ; in-fol. — VD16 B 4198. — Library of Queens' College, University of Cambridge, C.2.9.

5* Halberstadt C. von. *Concordantiae maiores sacrae Bibliae*. — Strassburg : Johannes Knoblochus, [VIII] 1526. — [406] f. ; 2°. — VD 16 C 4904. — Johannes a Lasco Bibliothek Emden, Theol. 2° 0058 H.

в Емдені* [10]. Слід зауважити, що до видання останньої книги Еразм Роттердамський не мав жодного стосунку — не був її ні автором, ні коментатором і світ побачила вона не в базельській друкарні, а у Страсбурзі.

У наведених прикладах прослідковується тенденція у виборі місця для відтиску дереворитів: герб Кораб — завжди на верхньому форзаці книги; портрет Еразма — на звороті титульного аркуша (якщо незадрукований), або на останньому чистому аркуші, як у випадку примірника з Queens' College.

Навіть якщо два цих медальйони були виготовлені з іншою метою, аніж для позначення власності на книгу, у цих примірниках вони виконували функцію бібліотечного знаку Я. Ласького і належать до нечисленних прикладів давніх ксилографічних екслібрисів, які відбивали безпосередньо з дошки на сторінках книг. У XVI ст. використовували такий тип власницького знаку писар гнезненської консисторії Войцех Стшалковський [4, s. 16-17], поет і перемиський єпископ Анджей Кшицький [4, s. 16-17; 17, s. 11; 23, s. 11-12], єпископ луцький і віленський Павло Гольшанський [17, s. 14-17], дипломат і єпископ плоцький Пйотр Дунін-Вольський [4, s. 40], архієпископ гнезненський Станіслав Карнковський [4, s. 35], а в першій половині XVII ст. — ректор Краківської Академії і бібліотекар Collegium Maius Ян Брожек [4, s. 68; 23, s. 11-12]. Різниця між їхніми екслібрисами і власницьким знаком Ласького полягала тільки в тому, що його знак відбивався не з однієї, а двох різних дощок, на додаток ще й на різних аркушах книг.

На жаль, не звертали уваги на ці дереворити бібліографи і книгознавці у своїх дослідженнях збережених книг Еразма і Ласького [11; 19; 20; 26; 29]. Відсутня інформація про них і в найновішому з досліджень (2008 р.) тогочасного кустоша Дому Еразма в Андерлехті Александра Ванаутгаердена, який містить докладні описи

* Johannes a Lasco Bibliothek (JALB) в м. Емден (Німеччина, регіон Східна Фризія) — публічна бібліотека з акцентом на теологію й історію реформованого протестантизму, названа іменем Яна Ласького (мол.), який працював в Емдені у 1540–1555 рр. Серед фрагментів розпорощених бібліотек там зберігаються деякі книги з бібліотек Еразма Роттердамського і Яна Ласького.

33 збережених у світі книг з бібліотеки Еразма та 11 з власноручним *ex-dono* великого гуманіста, відомих на сьогодні [32].

Єдиний дослідник, який подав відомості про існування невідомого власницького знаку Ласького (мол.), був Казімеж Пекарський. У приятельському листі від 23 жовтня 1936 р. до Алодії Кавецької-Гричової з містечка Влоцлавка, де він опрацьовував провенієнції книг, збережених в бібліотеці тамтешньої духовної семінарії, написав: «Сьогодні “відкрив” дві лялечки. Перша — сенсаційна: екслібрис Яна Ласького молодшого, який складається з двох дереворитів — герба Кораб і — портрета Еразма з Роттердама !! ...» [12, s. 257]. Адресатка листа й укладачка опублікованої кореспонденції Пекарського з жалем зазначила, що це була єдина інформація про екслібрис, без подання автора чи назви книги, а серед збережених нотаток Пекарського з Влоцлавка такої провенієнції не виявилось [12, s. 257]. До сьогодні цю книгу так і не знайдено.

Зіставлення наведених вище відомостей доводить, що обидва медальйони, з гербом Кораб і портретом Еразма, відтиснуті з дощок безпосередньо на аркушах книги з нашої бібліотеки, представляють невідомий екслібрис Я. Ласького. Залишається відкритим питання щодо їх виникнення — коли були виготовлені ці дереворити і хто був їх творцем. Видаються можливими дві версії їх походження.

По-перше, обидва дереворити могли бути виготовлені в Європі на замовлення Ласького під час його перебування в Базелі в 1525 р., а потім привезені ним до Польщі після кількомісячної подорожі Італією. На той час Ласький (мол.) був досить заможним, мав добрі контакти з європейськими мистецькими центрами і міг замовити дереворити в якогось знаменитого майстра (Гольбейна?). Безсумнівно, він міг собі це дозволити і це відповідало його бібліофільським амбіціям. Основними аргументами на користь цієї версії є високий мистецький і технічний рівень дереворитів порівняно з тогочасними польськими та присутність аналогічного медальйона з портретом Еразма в європейських виданнях. Не підлягає сумніву, що його взірцем був шедевр медальєрного мистецтва — медаль Квентіна Метсиса з 1519 р. Відомо, що в наступні роки в Нюрнберзі та інших містах відливали в бронзі і продавали численні копії цієї олов'яної медалі [30, s. 147]; її зображення

відтворювалися і поширювалися також на дереворитах, які мали великий попит серед прихильників гуманіста.

По-друге, екслібрис Ласького міг бути витвором друкарського закладу І. Віктора в Кракові. Можливо, його замовив Ласький, але ймовірніше, що друкар виготовив його з власної ініціативи для публікації в 1527 р. трактату *Epistola ad Sigismundum*. Слід зазначити, що в Польщі тільки завдяки Віктору з'явилися друком численні твори базельського гуманіста і до 1526 р. він фактично змонополізував видання його творів. В арсеналі ксилографічних засобів друкаря, що відзначався багатством і високим рівнем майстерності, була віньєтка у вигляді кадучея — явна копія друкарської марки Йоганна Фробена, базельського видавця творів Еразма. Крім того, від 1523 р. Віктор використовував як друкарську марку дереворит із зображенням божка Термінуса — символу Еразма, оточеного сентенціями грецькою, гебрійською і латинською мовами та девізом «Concedo nulli». Ця марка була виразним наслідуванням реверсу згаданої вже медалі Квентіна Метсіса [6, з. 3, tabl. 64; 13, р. 50-51; 14, s. 142-143; 18, s. 337-347].

Треба також звернути увагу на збіг часу появи медальйона з портретом Еразма у виданнях Віктора з датою оправи (1527 р.) виявлених книг Ласького, оздоблених дереворитними медальйонами. Цей факт може вказувати на те, що маємо справу з екслібрисом, принагідно відтисненим за короткий час на певній кількості книг з приватної бібліотеки. Історія розвитку екслібриса має багато прикладів зміни призначення дереворитних кліше, первісно виготовлених для друкарських марок, ілюстрування друкованих панегіриків, епіграм, присвят тощо, а згодом вживаних як власницькі книжкові знаки [23, s. 13-14; 34, s. 433-439, il. 212-216]. Виняткового значення в цьому контексті набуває встановлення професійних стосунків Я. Ласького (мол.), друкаря Ієроніма Віктора й інтролігатора Мацея з Пшасниша [33, s. 54-55]. Підтвердження чи спростування висунутих у цій статті гіпотез походження невідомого дотепер дереворитного екслібриса Яна Ласького (мол.), кожна з яких на сьогодні є правдоподібною, потребує подальших досліджень і джерельних розшукув.

Ν^ο 8 Δε κος 2154

OPVS ERVDITISSIMVM
DIVI IRENAEI EPISCO

*Irenaeus vixit
Anno nat. Chri
175
Carine*

PI LVGDVNENSIS IN QVINQVE LIBROS DIGES-
tum, in quibus mire retegij & confutat veterum haeresion impias ac por-
tentosas opiniones, ex uetustissimorum codicum collatione quantum licuit
emendatum opera DES. ERASMI ROTERODAMI, ac nunc pri-
mum in lucem editum opera Io. Frobenij.

Additus est index rerum scitu dignarum.

*Jaume...
ca om?*

*Polon & amicor...
1728*

*Ry mo d.
Erasmus*

*Archiepiscopo polonie
161. 1000 unisla.*

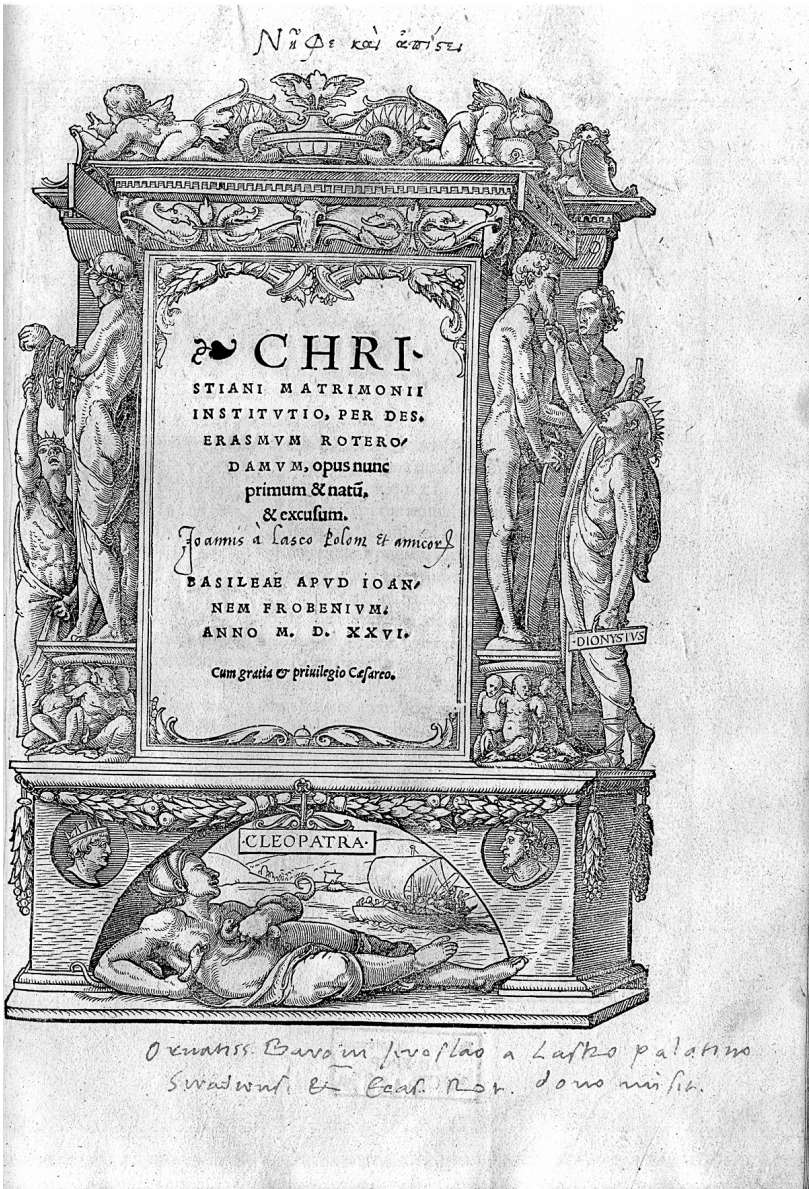
Monasterii S. I. Basiliæ m. Leopoli.

APVD INCLYTAM BASILEAM ANNO M. D. XXVI.

Cum gratia & privilegio Caesareo.

*1824
1526
298*

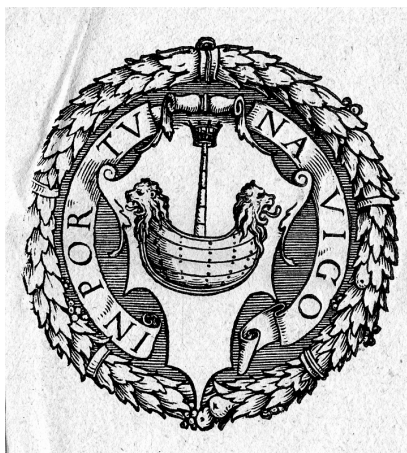
Титульний аркуш «Opus Eruditissimum Divi Irenaei Episcopi Lugdunensis»
(Базель, 1526)

Титульный аркуш «Christiani matrimonii institutio» (Базель, 1526)

Оправа з супереклібрисом Яна Ласького (мол.) (нижня кришка)

Дереворит з гербом Лаських Кораб

Дереворит з портретом Еразма Роттердамського

1. Armorial binding of Jan Łaski [Електронний ресурс] // Queens Old Library. — Cambridge. — Режим доступу: <http://www.queensoldlibrary.org/Discoveries/Bindings/Laski>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 28 груд. 2016 р.
2. Bibliotheca Bavoroviana Leopoliensis : prints from the first half of the sixteenth century : a catalogue / edited by *Jolanta Gwioździk, Tadeusz Maciąg* ; in collaboration with *Iwona Pietrzkievicz, Renata Frączek* ;

- [tłumaczenie: *Jolanta Gwioździk, Gabriela Marszałek, Dominika Pieczka*] ; Faculty of Library and Information Science, University of Silesia, The Lviv National Vasyl Stefanyk Scientific Library of Ukraine. — Katowice : Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2015. — 167 s. : il. — (Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach ; N 3336).
3. Catalogus libr[um] in bibliotheca monasterii basiliensis OSBM s[anc]t[um] Onuphrium [...] confectus die 26a 7bris [1]824 A[nn]o // ЦДІА України у Львові. — Ф. 684, оп. 1, спр. 2254. — 70 арк.
 4. *Chwalewik E.* Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku / *Edward Chwalewik*. — Wrocław, 1955. — 156 s. ; il.
 5. *Estreicher K.* Bibliografia polska / *K. Estreicher*. — Kraków : Drukarnia Un-tu Jagiellońskiego, 1870–1939. — T. 1-34.
 6. *Halaciński K.* Sygnety polskich drukarzy, księgarzy i nakładców : zbiór podobizn i oryginalnych odbić / zebranych przez *Kazimierza Halacińskiego i Kazimierza Piekarskiego*. — Kraków : nakładem Koła Miłośników Exlibrisu przy Tow-wie Miłośników Książki, 1926–1929. — Z. 1-3.
 7. Hans Holbein d.J., Die Druckgraphik im Kupferstichkabinett Basel / bearb. von *Christian Müller*. — Basel, 1997. — 336 S.
 8. iDiscover : [catalogue] [Електронний ресурс] // University of Cambridge. — Режим доступу: http://discover.lib.cam.ac.uk/primo-explore/fulldisplay?docid=44CAM_COLLPWDB724507&context=L&vid=44CAM_PROD&lang=en_US. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 11 серп. 2016 р.
 9. *Jardine L.* Erasmus, Man of Letters: The Construction of Charisma in Print / *Lisa Jardine*. — Princeton, New Jersey ; Oxford : Princeton University Press, 2015. — XIV, 284 p.
 10. Johannes a Lasco Bibliothek Emden : Online-Katalog [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://lhemd.gbv.de/DB=1/SET=1/TTL=3/SHW?FRST=6>. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 13 лип. 2016 р.
 11. *Jürgens Henning P.* Johannes a Lasco. Ein Leben in Büchern und Briefen. Eine Ausstellung der Johannes a Lasco Bibliothek / *Hennig P. Jürgens* ; hrsg. von der Johannes a Lasco Bibliothek Grosse Kirche Emden [et al.]. — Wuppertal : Foedus, 1999. — 148 S. : ill.
 12. *Kawecka-Gryczowa A.* Z warsztatu Kazimierza Piekarskiego : listy z lat 1936–1937 / oprac. *Alodia Kawecka-Gryczowa* // Pamiętnik Literacki. — 1979. — N 70/1. — S. 251-260.
 13. *Kiliańczyk-Zięba J.* When is a device not a device? Problematic woodcuts from Krakow printing shops / *Justyna Kiliańczyk-Zięba* // Signa Vides. Researching and Recording Printers' Devices. — London, 2015. — P. 43-59.

14. *Kiliańczyk-Zięba J.* Zagadka krakowskiego Terminusa. O sygnecie drukarskim oficyny Hieronima Wietora, propagatora erazmianizmu w Polsce / *Justyna Kiliańczyk-Zięba* // *Roczniki Biblioteczne*. — 2009. — T. 53. — S. 129-146.
15. *Kopera F.* Spis druków epoki Jagiellońskiej w zbiorze Emeryka hrabiego Hutten-Czapskiego w Krakowie / oprac. *Felix Kopera*. — [Kraków], 1900. — [6] k., 232 szp., [5] k. : il.
16. Korespondencja Erazma z Rotterdamu z Polakami / przeł. [z łac.] i oprac. *Maria Cytowska*. — Warszawa : Państw. Instytut Wydawniczy, 1965. — 338, [2] s.
17. *Lewicka-Kamińska A.* Nieznane ekslibrisy polskie XVI wieku w Bibliotece Jagiellońskiej / *Anna Lewicka-Kamińska* ; red.: *Władysław Negrey, Maria Wierzbicka*. — Kraków : Państw. Wyd-wo Naukowe, 1974. — 38 s., tabl.
18. *Mańkowska A.* Hieronim Wietor / *Anna Mańkowska, Alodia Kawecka-Gryczowa* // *Drukarze dawnej Polski* / red. *Alodia Kawecka-Gryczowa*. — Wrocław, 1983. — T. 1 : Małopolska. — Cz. 1 : Od XV do XVI wieku. — S. 325-352.
19. *Margolin J.-C.* Regards sur quelques notes marginales et manuscrits d'Érasme, ainsi que leur utilisation par l'humaniste / *Jean-Claude Margolin* // *Notes. Etudes sur l'annotation en littérature* / publ. par *Claudine Poulouin et Jean-Claude Arnould*. — Rouen ; Havre : Presses Universitaires, 2008. — P. 27-44.
20. *Margolin J.-C.* Sur les migrations de quelques ouvrages de la bibliothèque d'Érasme / *Jean-Claude Margolin* // *Voyages de bibliothèques : actes du colloque des 25-26 avril 1998 à Roanne* / [organisé par l'] Université Jean Monnet, Saint-Étienne, Institut Claude Longeon Renaissance et Âge classique ; textes réunis par *Marie Viallon*. — Saint-Étienne : Publications de l'Université, 1999. — P. 94-116.
21. *Nijhoff W.* L'art typographique dans les Pays-Bas pendant les années 1500 à 1540 : 2 vol. / par *Wouter Nijhoff*. — La Haye : M. Nijhoff, 1926. — Vol. 1-2.
22. *Pascal G.* Jean De Lasco: baron de Pologne, évêque catholique, réformateur protestant, 1499–1560: son temps, sa vie, ses oeuvres / par *George Pascal*. — Paris : Fischbacher, 1894. — 304 p. : portr. ; gr.
23. *Piekarski K.* Exlibris Jana Brożka czyli O profesorskiej genezie polskiego znaku książkowego / *Kazimierz Piekarski*. — Kraków : nakładem aut., 1927. — 18, [3] s., [4] k. tabl. : il. — Odb. z: «*Silva Rerum*», 1927, t. 3, zeszyt. 8/9, s. 124-128.
24. *Piekarski K.* Luźne uwagi o drzeworycie polskim XVI w. (I) na marginesie «*Dziejów malarstwa w Polsce*» F. Kopery / *Kazimierz Piekarski* // *Silva Rerum*. — 1927. — S. 137-139.

25. Spin Doctoring [Электронный ресурс] // Erasmus Center for Early Modern Studies. — Режим доступу: http://www.erasmus.org/index.cfm?itm_name=portraits-EN. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 12 серп. 2016 р.
26. *Strohm C.* Johannes a Lasco (1499–1560). Polnischer Baron, Humanist und europäischer Reformator ; Beiträge zum internationalen Symposium vom 14. – 17. Oktober 1999 in der Johannes-a-Lasco-Bibliothek Emden / *Christoph Strohm*. — Tübingen : Mohr Siebeck, 2005. — VIII, 390 S. : ill.
27. *Szelińska W.* Wśród krakowskich przyjaciół książki erazmiańskiej w wieku Wielkiego Holendra / *Wacława Szelińska* // *Erasmiana Cracoviensia*. W 500-lecie urodzin Erazma z Rotterdamu (1469–1536). — Kraków, 1971. — S. 39-54. — (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego; 250 ; «Prace Historyczne»; 33).
28. *Tafiłowski P.* Jan Łaski (1456–1531) : kanclerz koronny i prymas Polski / *Piotr Tafiłowski*. — Warszawa : Wyd-wo Sejmowe : Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. — 474, [1] s.
29. *Tocci M. L.* In officini Erasmi : l'apparato autografo di Erasmo per l'edizione 1528 degli Adagia e un nuovo manoscritto del Compendium vitae / *Luigi Michelini Tocci*. — Roma : Ed. di Storia e Letteratura, 1989. — 119 p., 27 f. il.
30. *Tourneur V.* Quentin Metsys, médailleur / *Victor Tourneur* // *Revue belge de numismatique et de sigillographie*. — Bruxelles : Impr. médicale et scientifique, 1920. — Vol. 72. — S. 139-160, IX pl.
31. *Vanautgaerden A.* Autoportraits d'Érasme; Dürer-Holbein-Metsys-Froben; recueils épistolaires et représentations figurées / *Alexandre Vanautgaerden*. — Turnhout ; Brepols, 2010. — 120, [16] p. pl.
32. *Vanautgaerden A.* Ex bibliotheca Erasmi : Catalogue des 33 ouvrages conservés de la bibliothèque d'Érasme et des 11 ex dono connus à ce jour / *Alexandre Vanautgaerden* // *Le biblioteche private come paradigma bibliografico*, Atti del convegno internazionale, Roma, Tempio di Adriano, 10-12.10.2007 / ed. *F. Sabba*. — Roma, 2008. — P. 313-362.
33. *Wagner A.* Nieznana oprawa dla Jana Łaskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu : przyczynek do badań nad italianizmem w introligatorstwie polskim XVI wieku / *Arkadiusz Wagner* // *Biblioteka*. — 2012. — N 16 (25). — S. 23-57.
34. *Wagner A.* Supereklibris polski : studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku / *Arkadiusz Wagner*. — Toruń : Wyd-wo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016. — 599, [1] s.
35. *Włodarski M.* Polsko-bazyłejskie więzi kulturalne i literackie w XVI wieku / *Maciej Włodarski*. — Kraków : nakładem Un-tu Jagiellońskiego, 1987. — 194 s.